ITALIANISTICA DEBRECENIENSIS

XIX.

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2013

Tartalom

Előszó *(Puskás Katalin)* 7

Dániel Faragó: Dante e Sordello 8

Eszter Szőke: Travestimenti e cultura del vestire nel Decameron 27

Bognár Anna: Leopardi 'magyar hangjai' 46

Szabados Edina: Luigi Pirandello és G. B. Shaw 52

Lakó Zsigmond: Keretbe zárt testek - Diego Velázquez Udvarhölgyek című képének mediális átértelmezése Pier Paolo Pasolini Calderón című drámájában .. 57

Katalin Kanozsay: El proceso de desarticulación del cuerpo femenino en el poema "En la doliente soledad del domingo" de Gioconda Belli 79

Kádár Anett Julianna: Adalékok Liszt Ferenc római koncertjeihez. A Sala Dante és Liszt 87

Balázs Juhász: Organizzazioni giovanili italo-ungheresi al servizio della guerra: i "balilla" ed i "levente" 93

Bene Krisztián: A Vichy-rendszer elvetélt kísérlete: A *Légion tricolore* ... 123

Barbara Blaskó: Dati sulla storia del salumificio "Fratelli Vidoni e Co." di Debrecen. La politica d'affari dell'azienda alla luce delle nuove fonti 136

Menaker Angelika: Közös jelentésmozzanatok az in- prefixumos spanyol igék jelentésében 145

Evelin Gabriella Hargitai: A situação da língua mirandesa, com especial consideração aos factores de manutenção/substituição linguística 170

Gabriella Wildburg: L'uso della costruzione impersonale nelle diverse versioni dei Promessi Sposi di A. Manzoni 186

Ertsey Nikolett: A segédigék disztribúciója a középkori dél-olasz dialektusokban 193

Puskás Katalin: Műveltető és perceptív szerkezetek a középkori olasz nyelvben 207

Kádár Anett Julianna
(Debreceni Egyetem)

Adalékok Liszt Ferenc római koncertjeihez
A Sala Dante és Liszt[1]

Abstract: The main target of this essay is to give some additional information of Franz Liszt's concerts in Rome, especially on the opening ceremony of the Sala Dante and the *Dante Symphony*conducted by Giovanni Sgambati. Liszt was a respectful person in Rome and had a very important role in the music life of the city.There is proof in numerous literary fragments in Liszt's writings, letters and in the contemporary press. I collected the most important ones in this essay to give a full picture of the preparations, the repertoire and the contemporary reception of this concert.
Keywords: Franz Liszt, Dante Alighieri, Giovanni Sgambati

Jelen tanulmány célja összefogó képet adni Liszt Ferenc és a római Sala Dante koncertterem kapcsolatáról Liszt írásait tekintve kiindulópontnak. A legtöbb információ a Sala Dante nyitóhangversenyéről Liszt levelezéseiben és korabeli műsorlapokból maradt ránk. Célom az volt, hogy ezen forrásokat felhasználva pontos képet rajzoljak a hangverseny előkészületeiről, műsoráról és korabeli recepciójáról.

A Sala Dante Rómában a Palazzo Poli épületében található.[2] Liszt 1865-ben, Magyarországról Rómába érkezett, ahol ideje nagy részét a Vatikánban és a tivoli Este villában töltötte. Dante Alighieri születésének hatszázadik évfordulója alkalmából Rómában kiállításokat rendeztek, és átadták a költőről elnevezett koncerttermet. Ekkor kérték fel Lisztet arra, hogy a Sala Dante koncertterem megnyitóján elhangozzon az ő *Dante szimfóniá*ja. A jeles alkalomhoz csatlakozott még egy festészeti kiállítás is Romualdo Gentilucci pártfogásával, melyen az *Isteni színjáték* által inspirált képeket állították ki. Liszt Sgambati karnagynak írott francia nyelvű névjegyében utal a *Dante szimfóniá*ra. Ősze László megjegyzése szerint a névjegy valószínűleg 1865 végéről keltezhető, és a Sgambati hagyatékban fellelhető névjegyek közül az egyetlen, mely az abbé címet is feltünteti Liszt neve mellett, melyet 1865. április 25-én vett fel.[3]

[1] A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program" című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

[2] Az épület oldalához csatlakozik a Trevi-kút.

[3] Perényi Eleanor: *Liszt*. Weidenfeld and Nicolson, London, 1974, p. 414.

„Kedves Sgambati!
számítok az ön szíves ígéretére, és várom holnap (szombaton) a „Prelűdök"-kel és „Dante"-val négy órakor Brettschneidernél."[4]

Giovanni Sgambati Liszt igen kedves tanítványa volt, kivételes tehetségével elnyerte a neves zeneszerző - zongorista figyelmét és bizalmát. A mester először a hegedűs, Tullio Ramaciotti által szervezett zenei matinékon figyelt fel Sgambatira, amint egy Hummel darabot játszott zongorán. Lisztet megragadta a fiatal, tizenkilenc éves fiú kivételes tehetsége. Meghívta magához, és javasolta neki, hogy legyen a tanítványa. Így Sgambati azon kevesek közé tartozik, akit Liszt maga választott ki tanítványához. Az ifjú zenész élt a lehetőséggel, kitartással és lelkesedéssel látott neki Liszttel való közös munkájába. Sgambatira bízta a vezénylést a Sala Dante ünnepi hangversenyén, annak ellenére, hogy a fiatal muzsikus előzőleg nem vezényelt zenekart, és a *Dante szimfónia* számos kritikusan nehéz újítást tartalmazott. „Beethovenre emlékezve a *Magnificat* tételrészben Liszt nőikart (ad.lib. gyerekkar) alkalmaz, melyet a harmóniummal együtt a karzaton helyez el, hogy a közönség ne lássa őket, egyfajta égi harmóniát megszólaltatva."[5] A mű tritonusokban bővelkedő, új skálákat alkalmazó[6] dallamvezetése mellett a művészeknek az előadástechnikai nehézségekkel is szembe kellett néznie a karzatra helyezett nőikar és a zenekar együttes megszólalásában. A mű ősbemutatóját Liszt maga vezényelte a drezdai Udvari Színházban 1857. november 7-én. „A szerző dirigálta ősbemutatón a mű nagyot bukott – Liszt szerint azért, mert nem próbáltak eleget."[7] A nagy apparátust igénylő szimfonikus költemény előadását a darab komplikáltsága mellett az is nehezítette, hogy a zenészeknek Liszt kéziratos kottáiból kellett játszaniuk, melyben a szerző sok javítást, áthúzást végzett. A darab nehézségét Alan Walker is kiemeli: „Az olyan művek, mint a *Tasso*, a *Les Preludes* vagy a *Dante szimfónia* sok technikai újítást tartalmaznak: vannak bennük vihar- és széleffektusok, vakmerő harmóniák, szokatlan hangnem-előjegyzések és ütemjelzések, folyamatosan hullámzó tempók és új formák, amelyek összefüggéstelennek hangzanak mindaddig, amíg a próbán nem tisztázzák őket."[8] Liszt ezt a nehéz művet szánta tanítványa, Sgambati bemutatkozó előadására. Kételkedő kortársaira reagálva hangzott el Liszt azóta híressé vált mondata: „Sgambati

[4] *Liszt Ferenc névjegye Sgambatiho.* In: Eősze László: *119 római Liszt dokumentum*, Zeneműkiadó, Budapest, 1980, p.26.
[5] Kádár Anett Julianna: *Liszt e Dante.* In: *Quaderni Vergeriani.* 2011, Trieszt, p. 124.
[6] Például a „Dante-skálának" is nevezett 1:2-es skála, mely a nagy szekund és kis szekund hangközök váltakozásából formálódik.
[7] Hamburger Klára: *Liszt kalauz.* Zeneműkiadó, Budapest, 1986, p. 92.
[8] Walker, Alan: *Liszt Ferenc - 2.kötet A Weimari évek.* ford. Rácz Judit, Edito Musica, Budapest, 1994, p. 264.

ott kezdi, ahol mások befejezni sem képesek." Luciano Chiappari a fenti mondat leírása után megjegyezte, hogy Liszt olyannyira elégedett volt Sgambati munkájával, hogy a fiatal karnagynak egy ébenfából készült karmesteri pálcát ajándékozott, melybe ezüsttel belevésette nevét és a koncert napját.[9] A római hangversenyre sokkal körültekintőbb és komolyabb próbákkal készítette a fiatal karmester a zenészeket, mint amilyenek a csaknem tíz évvel azelőtti drezdai ősbemutató próbái voltak. Liszt 1866. február 18-án Carl Gillének írt levelében bizalommal és lelkesedéssel ír Sgambatiról, és a *Dante szimfónia* próbáiról: „Jövő héten a Dante-galéria megnyitására az én Dante-szimfóniámat adják elő. Tegnapelőtt óta 70-80 zenész vesz részt buzgalommal és kedvvel a próbákon, ami Rómában rendkívüli dolog. Sgambati vezényli a zenekart, s el van rá határozva, hogy még egy tucat próbát tart, ha szükséges. Itteni barátaim azt állítják, hogy a műnek fantasztikus sikert kell aratnia. Drezdában nem tévelyedtek el ennyire; igaz, hogy ott az előadás megfelelő próbák híján nagyon rosszul sikerült."[10] Liszt ekkor nem csak zeneszerzőként volt jelen a római zenei életben, hanem igen nagy tiszteletnek örvendő zenetanárként is. Részt vett a zenekari próbákon, és szakmai tanácsokkal látta el az együttest és a karmestert. Sgambati a címzettje egy levélnek, melyben Liszt a *Dante szimfónia* próbafolyamatához ad instrukciókat:

> „Kedves Sgambati!
> Sajnálatomra nem tudok részt venni a ma délelőtti próbán. Számítok odaadó buzgalmára, hogy egyre jobban megszilárdítja az intonációt fiatal női kórustagjaink fülében és torkában."[11]

Az ünnepi hangverseny időpontját többször megváltoztatták, ez lehet a magyarázata annak, hogy az olasz nyelvű műsorfüzetben időpontot nem jelöltek meg. A koncertet végül 1866. február 26-án rendezték meg. A nyolcoldalas műsorfüzet említést tesz a százfőnyi előadógárdáról és a meghívott előkelő vendégekről is.

„Liszt klasszikus Dante szimfóniájának
nagyzenekari előadása
a Trevi kút melletti
hatalmas és előkelő

[9] Chiappari, Luciano: *Franz Liszt- la vita, l'artista, l'uomo.* Edizioni Tempo Sensibile, Novara, 1987, p. 232.
[10] Liszt levele Carl Gilléhez, in: Hankiss János: *Liszt Ferenc válogatott írásai.* Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1959, p. 594.
[11] *Liszt levele Sgambatihoz.* In: Eősze László, 119 római Liszt dokumentum, Zeneműkiadó, Budapest, 1980, p.28.

Dante Terem
ünnepélyes megnyitása alkalmából"[12]

A hangverseny igen nagy sikert aratott, olyannyira, hogy meg kellett ismételni. A második koncerten a *Dante szimfónia* mellett elhangzott Donizetti *Ave Maria* című duettje kvartett kísérettel. Ennek a hangversenynek a műsorlapján már feltüntetik a teljes műsort, pontos időpontot, helyszínt, a szólisták és a karmester neveit.

„Dante Terem
a Trevi kút mellett
1866. március 3-án, szombaton
(este fél 9 órakor)
közkívánatra újra előadásra kerül
Liszt
Dante szimfóniája
nagy zenekarra és kórusra"[13]

Liszt valószínűleg ezen a koncerten is jelen volt. A római zenei élet a Sala Dante megnyitásával új erőre kapott. Nápollyal és Milánóval ellentétben itt nem volt még zenei konzervatórium, azt Ettore Pinelli alapította meg 1875-ben, miután előzetesen németországi tanulmányutakon vett részt. A Sala Dantéban nagyszabású hangversenyeket rendeztek, melyeken a római zenei élet kiválóságai gyűltek össze.

A darab hasonló sikereket ért el az előző évben Magyarországon is. Liszt az Agnes Street-Klindworth-nak írott levelében 1865. augusztus 17-i magyarországi koncertjéről így ír: „17-én magyar szerzők műveinek koncertje volt: Erkel, Mosonyi, Wolkmann, stb., melyen Dante szimfóniámat vezényeltem (amely, egyébként, akkora szenzáció volt, hogy az egész első részt meg kellett ismételni a Francesca epizódtól a végéig), és a Rákóczy-indulóm zenekari változatát."[14]

Liszt figyelemmel kísérte művei (sajtó)visszhangját. 1866. január 21-én, Wittgenstein hercegnének írott levelében elküldött két kritikát saját műveiről, melyek az *Osservatorio romano* című folyóiratban jelentek meg. Egyik cikk a *Dante szimfóniá*ról szól, másik a *Stabat mater speciosa*-hoz kapcsolódik. A *Dante*

[12] Műsorlap, in: Eősze László, 119 római Liszt dokumentum, Zeneműkiadó, Budapest, 1980, pp. 29-30.
[13] Műsorlap in: Eősze László, idem. p. 30.
[14] *Liszt levele Agnes Street-Klindworth-hoz*, 1865. szeptember 24. In: *Franz Liszt and Agnes Street-Klindworth – a correspondence* 1854-1886, ed. Pauline Pocknell, Pendragon press, Hillsdale, 2000, p.242.

szimfónia sikere továbbra is megmaradt. 1866. november 24-én szintén Agnes Street-Klindworth-nak írja levelében:

„A Dante Galériában Beethoven Eroica szimfóniáját próbálják, melyet újdonságul szolgál Rómának. Igazi, ritka művész ez a Sgambati. (...) Az Eroica után (harmadjára, vagy negyedjére) játsszák az én Dante szimfóniámat, mely itt különös népszerűségnek örvend! Én voltam az utolsó, aki bízott a darab sikerében – ám a tények magukért beszélnek."[15]

Liszt a *Dante szimfóniá*ból készített egy két zongorás átiratot, így a nagyzenekarra és kórusra komponált mű megszólalhatott kisebb estélyeken is. Az egyik ilyen estélyen Liszt Saint-Saëns-nal készült előadni saját művét. 1866. április 13-án így írt Carolyne von Sayn-Wittgenstein hercegnének: „Gustave Doré ma reggel pompás rajzot küldött nekem paolai Szent Ferencről. Viszonzásul rendezek majd nála egy kis estélyt, a Dante szimfóniával. Saint-Saëns vállalja a második zongorát".[16] Szintén Wittgenstein hercegnének írt levelében írja meg az estély pontos idejét, és a tervezett műsort: „Holnap este a Dantét >>mondjuk el<< Saint-Saëns-szal Gustave Dorènál. Planté és Saint-Saëns rajong az én szimfonikus költeményeimért, s ezek csöndesen szordinóval teszik meg a maguk kis útját."[17] Az estre valóban 1866. május 11-én kerülhetett sor, tekintve, hogy a zeneszerző két nappal későbbi levelében[18] arról számol be a hercegnének, milyen sikeres volt a Dorè-est, melyen előadták a „Dante eslő felét". Dorè a már említett kép mellett egy másik alkotást is ajándékozott Lisztnek, melyet az *Isteni színjáték* inspirált, vagy talán helyesebb úgy fogalmazni, hogy Liszt *Isteni színjáték* interpretációja. Ez a kép nem tartozik Dorè híres *Divina commedia* illusztrációjának sorozatába, hanem külön alkotásként tartják számon. Liszt a Dorètól kapott képeket magával vitte Rómába, majd Pesti lakásának szalonját díszítették. Eckhardt Mária így írja le az akvarellt: „>>a pokol kapuja.<< sziklás táj előterében két férfialak: Dante és Vergilius. A sziklák között hátul üreg tátong. A jobb alsó sarokban szignálva: >>d'aprés la symphonie de l'abbé Liszt / G.Dorè<<. Balra idézet az *Isteni színjáték*ból: >>lasciate ogni speranza, voi, ch'intrate<<."[19] Liszt és Dorè baráti viszonya, társművészeti inspirációja mutatja a romantika zsenikorszakára jellemző szellemi élet pezsgését. A művészetek egy közös lényegi eredőjét állították figyelmük középpontjába, és ezt a lényeget fejezték ki különböző eszközökkel. Kaposy írja tanulmányá-

[15] *Liszt levele Agnes Street-Klindworth-hoz*, 1866. november 24. p.252.
[16] A levelet idézi Kaposi Veronika in: Kaposy Veronika: *Gustave Dorè rajzai a Szépművészeti Múzeumban.* In: *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts*, 83. szám, 1995, pp.147.
[17] *Liszt levele Wittgenstein hercegnéhez*, 1866. május 10. In: Eősze László: idem. pp. 597-598.
[18] *Liszt levele Wittgenstein hercegnéhez*, 1866. május 12. In: Eősze László: idem. pp. 598
[19] Eckhardt Mária: Liszt Ferenc Emlékmúzeum - az állandó kiállítás katalógusa, Liszt Múzeum Alapítvány, 2012, pp. 66-67.

ban: Dorè, aki kedvelte a társaságot, gyakran megfordult művelt irodalmi és zenei körökben. Műtermében rendezett estélyein maga is vendégül látta a kor híres íróit, politikusait, kiadókat, ünnepelt színészeket, operaénekeseket, muzsikusokat és zeneszerzőket. Ilyen alkalmakkor ő is szerepelt, kitűnően hegedült, és szép tenor hangja volt.[20] Olyan nagy művészek találkoztak egy-egy ilyen alkalomkor, mint Rossini, Saint-Saëns, George Sand, Berlioz, Gounod és Planté.

Az 1860-as évek Liszt-leveleiből kitűnik, hogy a Sala Dante megnyitója jelentős esemény volt a római zenei romantika fejlődésének szempontjából. A *Dante szimfónia* bemutatója nagy sikert ért el, új távlatokat nyitva a város modern koncertéletének kibontakozásában. Liszt római jelenléte szintén hozzájárult a fiatal zenésznemzedék fejlődéséhez, akik nagy tisztelettel tekintettek mesterükre, szellemi hagyatékát tovább adták a következő művésznemzedéknek.

[20] Kaposy Veronika: *Gustave Doré rajzai a Szépművészeti Múzeumban*. In: *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts*, 83. szám, 1995, pp.147-145.